

УКРАЇНСЬКО-АРГЕНТИНСЬКІ ЗВ'ЯЗКИ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ: ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

Стаття присвячена аналізу історичних джерел, що відображують історію зв'язків етнічних українських земель з Аргентиною наприкінці ХІХ – у першій третині ХХ століття. Також розглядаються час написання та місцезнаходження джерел, їх головні види, інформаційні можливості.

Ключові слова: історичні джерела, етнічні українські землі, Аргентина, архіви.

Статья посвящена анализу исторических источников, отражающих историю контактов между этническими украинскими землями и Аргентиной в конце ХІХ – первой трети ХХ века. Также рассматриваются время написания и местонахождение источников, их главные виды, информационные возможности.

Ключевые слова: исторические источники, этнические украинские земли, Аргентина, архивы.

The article is devoted to the review of the historical sources about the history of the contacts of the ethnic Ukrainian lands with Argentina in the end of ХІХ – in the first third of ХХ century. The data and the location of the sources, their main types and information possibilities are considered.

Key words: historical sources, ethnic Ukrainian lands, Argentina, archive.,

Дослідження закономірностей становлення і розвитку зв'язків українських етнічних земель з іншими регіонами світу, у тому числі з Латинською Америкою, безперечно має велике значення для розуміння їх місця у системі міжнародних відносин кінця ХІХ – першої третини ХХ століття. З багатьох причин ця тема залишалася поза увагою істориків, не в останню чергу через відсутність спеціального дослідження комплексу історичних джерел. У працях вітчизняних (С. Качараба, А. Стрілко, А. Шваб [1]) та зарубіжних науковців (С. Дік, Е. Путятюва [2]) наявні джерелознавчі огляди з того чи іншого питання розвитку українсько-аргентинських контактів. Отже, **метою** нашого дослідження є аналіз джерельної бази дослідження українсько-аргентинських зв'язків кінця ХІХ – першої третини ХХ століття.

Наявні джерела з питань українсько-аргентинських зв'язків означеного періоду дуже різноманітні, вони представлені, перш за все, нормативно-правовими документами, документами громадських організацій, статистичними довідниками та іншою довідковою літературою, науковими та політичними творами ідеологів еміграції, спогадами, мемуарами, дорожніми нотатками, особистими листами та діловою кореспонденцією, як громадян так і державних та громадських організацій, публіцистикою та періодичною пресою різних років, як аргентинського, так і українського походження.

Дослідження українсько-аргентинських зв'язків 1880-х – 1939 рр. спирається на широкий перелік архівних матеріалів, що знаходяться на зберіганні в архівних установах України. Основна частина опрацьованих джерел знаходиться у фондах 10 архівів України. Специфіка дослідження зумовила широку географію розташування архівів, що були задіяні. У дисертації було використано матеріали центральних (ЦДІА(Л) України, ЦДАВО України) та обласних (Державний архів Волинської області, Державний архів Івано-Франківської області, Державний архів Київської області, Державний архів Львівської області, Державний архів Миколаївської області, Державний архів Одеської області, Державний архів Херсонської області, Державний архів Чернівецької області тощо) архівів.

Величезнішим зібранням джерел з українсько-аргентинської еміграції є безперечно фонди **Центрального державного історичного архіву України, м. Львів**. У 30 фондах цієї архівної установи зберігається найрізноманітніша інформація про еміграцію з України до Аргентини наприкінці ХІХ – у першій третині ХХ ст. Найбільшу інформаційну цінність мають фонди: 422 «Представництво Еміграційного управління, м. Львів (1920–1932 рр.)», 799 «Еміграційний синдикат. Окружний відділ у Львові», 802 «Державне управління посередництва праці, м. Львів»,

430 «Товариство опіки над українськими емігрантами», 800 «Польське еміграційне товариство, м. Львів», 853 «Товариство «Польська опіка над співвітчизниками за кордоном», 854 «Союз громадських організацій опіки над емігрантами, м. Львів», 339 «Товариство «Keren Kajemeth Leisrael», м. Львів». У фонді Представництва Еміграційного управління у м. Львові, що нараховує 3367 справ, зберігаються такі різноманітні матеріали, як об'їзники і розпорядження з питань еміграції органів влади, інформаційні бюлетені, статистичні звіти мореплавних компаній, статуту, протоколи засідань та звіти громадських об'єднань опіки над емігрантами, особові справи емігрантів, матеріали про діяльність агентів мореплавних компаній. Існує чимало документів про організацію еміграції до Аргентини [3].

Документи з фондів **Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО)** дозволили всебічно дослідити зв'язки Аргентинської Республіки з етнічними українськими землями у добу української національної революції 1917-1920 рр., встановити рівень інтенсивності контактів з Аргентиною, порівняти ступень співпраці урядів УНР, ЗУНР, Гетьманату Скоропадського, Директорії, ввести до наукового обігу раніше невідомі факти із зовнішнь-політичної діяльності національних українських урядів, що стосувалися офіційних дипломатичних відносин із Республікою Аргентина, з'ясувати долю українських урядовців та військових, що були змушені емігрувати до Аргентини. Ці питання висвітлюють матеріали фондів 3696 оп. 1 «Міністерство закордонних справ Української Народної республіки, м. Київ, з листопада 1919 р. – м. Кам'янець-Подільський, з травня 1920 р. – м. Вінниця, м. Тарнів (Польща)». Розвиток дипломатичних контактів було досліджено за допомогою фонду 1429, оп. 2 «Канцелярія Директорії Української Народної Республіки, м. Київ, з лютого 1919 р. – м. Кам'янець-Подільський, з грудня 1920 р. – Польща, Чехословаччина», датований 1919-1938 рр., загальною кількістю документів у 1917 аркушів. Також викликають цікавість «Доповідні записки представників дипломатичних і фінансових місій УНР за кордоном» та інші документи [4].

У **ДАЧО (м. Чернівці)** найбільш інформативним є фонд Крайового управління Буковини (ф. 3), у якому збереглися документи часів австро-угорського правління 1854-1918 рр. (53735 одиниць зберігання). Умови еміграції з регіону, кількість мігрантів та інші аспекти відображено у листуванні Крайового управління з Крайовою жандармерією з приводу видачі емігрантам їх посвідчень, надання або відкликання дозволів на діяльність транспортних компаній та їх представників. У фонді також наявні документи офіційно-ділового листування: листи, накази, розпорядження, а також листування з консульськими установами, зокрема з Австро-Угорським консульством у Буенос-Айресі. У цих

документах представлена досить значуща інформація про кількість емігрантів поз певних населених пунктах, повітах та краю в цілому, конкретні списки з прізвищами глав сімей і членів родин; майновий стан і причини еміграції селян, райони найбільш інтенсивної еміграції у Австро-Угорщині [5].

У **ДАВО (м. Луцьк)** найбільш репрезентативними є документи, що стосуються українсько-аргентинських зв'язків 1921-1939 рр. Так фонд 46 «Волинське воєводське управління міністерства внутрішніх справ» містить відомості про інтенсивність еміграції з регіону, статистичні дані щодо переселенців до Аргентини, діяльності громадських організацій у міжвоєнний період, особисте листування мешканців Волині з родичами в Аргентинській Республіці. Ці дані виразно позиціонують значення волинського регіону в процесі становлення українсько-аргентинських контактів під час перебування Волині в складі Польщі [6].

У **Державному архіві Івано-Франківської** найбільшу цікавість становить фонд 2 «Станіславське воєводське управління, м. Станіслав Станіславського повіту Станіславського воєводства. Urząd Wojewódski w Stanisławowie» (15812 одиниць зберігання), оп. 4, який містить циркулярні розпорядження Станіславського воєводського управління щодо обліку міграції населення, порядку видачі посвідчень особи, дані про кількість населення та діаграми національного складу і міграції населення в повітах Станіславського воєводства, а також інформаційні бюлетені та інструкції еміграційного синдикату та звіти про його діяльність 1930-1935 рр., інші матеріали та документи, що характеризують зв'язки Станіславського регіону з Республікою Аргентина у міжвоєнний період [7].

Особливе значення у формуванні джерельної бази дисертаційного дослідження відіграли матеріали архівів Півдня України. У **Державному архіві Миколаївської області** найбільший інтерес представляє фонд 229 «Канцелярія Миколаївського градоначальника м. Миколаїв Херсонського повіту Херсонської губернії» (1887-1919 рр.), оп. 1, зокрема, прохання про видачу, обмін та пересилку закордонних паспортів, посвідчення на право виїзду за кордон і на право проживання, документи про стягнення паспортного мита, що розкривають питання єврейської еміграції з м. Миколаєва до Аргентини за сприянням представництва уповноваженого Єврейського колонізаційного товариства барона М. Гірша. Документи містять відомості про кількість емігрантів, їх соціальний склад, вид діяльності, час еміграції [8].

Окремої уваги заслуговують матеріали **Державного архіву Одеської області**. Дуже цінним з точки зору інформативності є документи щодо діяльності консульства Республіки Аргентина в м. Одеса, у тому числі, листування аргентинських консулів з міською владою та царським урядом, звернення до одеського градоначальника з поточних справ, звіти портового управління щодо

обсягів товарообміну між Російською імперією та Аргентиною, перелік товарів, що експортувались до Південної Америки та Аргентини, матеріали про діяльність Єврейського колонізаційного товариства в м. Одеса (ф. 2, оп. 1, 4; ф. 823, оп. 1). Фонд р1915 оп. 1 містить відомості про діяльність Міжнародної організації допомоги борцям революції (МОДР) у 1920-х – 1930-х рр. та її зв'язки з Комуністичною партією Аргентини, лікування на території чорноморських курортів аргентинських комуністів [9].

Державний архів Херсонської області має у своєму розпорядженні достатньо фрагментарні матеріали, що відносяться до досліджуваної проблеми, однак у ньому наявні матеріали про діяльність Русько-канадсько-американського пасажирського агентства (РУСКАПА) в справі сприяння еміграції до Аргентини в 1920-ті – 1930-ті рр. [10]. **Державний архів Київської області** також містить матеріали, присвячені діяльності київського відділення РУСКАПА за 1920-1922 рр. [11]. Певна кількість матеріалів і документів перелічених архівів уперше вводяться до наукового обігу.

За походженням та функціональним призначенням, характером інформації у масиві використаних джерел можна виділити такі групи:

– **Документи органів державної влади та управління:** наприклад, закони Російської імперії, опубліковані в «*Полном собрании законов Российской империи*», в інших збірниках документів [12], постанови та розпорядження місцевих органів державної влади та управління Російської та Австро-Угорської імперій, Польщі, УСРР, які знаходяться в фондах архівів України.

– **Міжнародні договори, угоди, декларації:** більшість з документів даної групи репрезентована у збірнику документів та матеріалів «*СССР (Россия) – Аргентина: Страницы истории. 1885-1986 гг.*». Важливі документи про визнання Аргентиною УНР та встановлення дипломатичних контактів зберігаються в ЦДАВО України [13].

– **Документи політичних партій, громадських організацій, підприємств:** до даної групи джерел ми відносимо, зокрема, документи про співпрацю ВКП(б) та Комуністичної партії Аргентини у рамках Комінтерну, опубліковані в збірниках документів «*Коммунистический Интернационал в документах*», «*Коминтерн и Латинская Америка*» [14], діловодну документацію Єврейського колонізаційного товариства [15], Товариства опіки над українськими емігрантами, звітну та фінансову документацію пароплавних компаній (РУСКАПА та ін.) та інших організацій та підприємств, яка зберігається в архівних фондах.

– **Статистичні матеріали:** зокрема, звіти про діяльність Одеського та Херсонського торгових портів [16], що містять цінну інформацію про торговельні контакти з Аргентиною, у тому числі, номенклатуру товарів експорту, обсяги експорту, кількість емігрантів до Аргентини та інші матеріали.

– **Періодична преса:** різноманітну інформацію про розвиток українсько-аргентинських зв'язків автор почерпнув з періодичних видань кінця XIX – першої третини XX ст., що виходили українською, російською, польською, іспанською мовами в Російській імперії, Австро-Угорщині, УНР, Польщі, Аргентині, наприклад, «*El Deber*», «*Діло*», «*Киевлянин*», «*Одесский вестник*», «*Одесский листок*», «*Українська Робітничка Трибуна*», «*Український емігрант*» [17]. На їх сторінках знаходимо чимало інформації про еміграційну політику держав, діяльність колонізаційних товариств та товариств опіки над емігрантами, вплив мореплавних компаній та їхньої агентури на еміграційний рух, напрями еміраційного впливу тощо. Одночасне використання та компаративний аналіз внутрішніх та зовнішніх (офіційних) джерел дозволяє знизити певну тендерційність, характерну для даного виду історичних джерел.

– **Наративні джерела (мемуари, спогади, щоденники, епістолярії, дорожні нотатки):** мемуарна література репрезентована, насамперед, працею українського політичного діяча, дипломата, представника уряду УНР в Південній Америці П.С. Карманського «*Між рідними в Південній Америці*», в якій автор детально змальовує свою подорож, як посланець українського уряду до Аргентини, описує настрої в середовищі української діаспори, її ставлення до подій революції та громадянської війни [18]. Представниця другої хвилі еміграції до Аргентини Т. Михайлівська-Цимбал у творі «*Спогади (Мое життя на еміграції)*» детально змальовує шляхи еміграції, причини та передумови вибору Аргентини як країни перебування [19]. У роботі дуже детально розкрито діяльність діаспорних громадських та політичних організацій, культурних осередків українства, їх вплив та значення у налагодженні зв'язків з Батьківщиною. Цінну інформацію про заснування та діяльність аграрних колоній в Аргентині, заснованих емігрантами з Півдня України, містять статті та доповіді видатного хіміка А.М. Беркенгейма, Я. Константиновського, С. Лапіна, засновані на їх враженнях від подорожі Аргентиною та відвідування колоній [20]. «*Автобіографія*» Альберто Гершунова, «єврейського гаучо», яка вперше побачила світ у 1910 р., а пізніше неодноразово перевидавалася яскраво змальовує життя єврейських іммігрантів в Аргентині [21]. Епістолярна спадщина репрезентована, наприклад, листами Головного отамана УНР Симона Петлюри Повіреному в справах УНР в Аргентині Миколі Шумицькому [22], в яких він доручає останньому організувати консульську службу та збір грошової допомоги для УНР. Певний інтерес становлять листи членів Компартії Аргентини до Латиноамериканського секретаріату Виконкому Комінтерну, в яких описується діяльність комуністів серед емігрантів в Аргентині [23].

– **Довідкові матеріали:** дана група джерел репрезентована насамперед посібниками для

емігрантів, зокрема, «Спутником емігранта» Д. Марголіна, «Что нужно знать ходокам и переселенцам» харків'янина І. Ребріна та «Справочной книгой по вопросам эмиграции», підготовленою Єврейським колонізаційним товариством барона Моріса де Гірша [24]. Також до даної групи джерел ми відносимо твори довідково-агітаційного характеру, які містять інформацію про Аргентину, умови еміграції до країни, отримання землі, змальовують переваги життя та праці за океаном, а саме, брошури «Ехать, или не ехать в Аргентину?» Я. Балабана, «Про вільні землі» та «О еміграції» О. Олесківка, «Аргентинський отклик» М. Поліковського та Я. Сіркеса [25]. Довідник «Аргентина как рынок сбыта русской мануфактуры» підготовлений Російським експортним товариством та орієнтований, у першу чергу, на підприємців металургійної та текстильної промисловості [26].

Комплексне і критичне використання документального матеріалу дало змогу не лише простежити основні напрями розвитку контактів

етнічних українських земель з Аргентиною, а й висвітлити вплив зовнішніх та внутрішніх чинників на масштаби та динаміку цього процесу, зробило можливим, з одного боку – виявлення спонукальних факторів і мотивів, соціально-економічних й політичних причин зародження міждержавних зв'язків, а з іншого – з'ясування зворотного впливу цих процесів на громадсько-політичне життя й побут населення українських земель, міжнаціональні стосунки.

Отже, джерельна база запропонованого дослідження є багатою та різноманітною. Вона дає можливість простежити процес формування українсько-аргентинських зв'язків наприкінці XIX – у першій третині XX століття, виявити специфіку контактів регіонів Західної та Центральної й Південної України з Аргентинською Республікою, відбити динаміку їх розвитку, з'ясувати особливості міграційних процесів з території етнічних українських земель до Аргентини за імперської доби та в міжвоєнний період, висвітлити ключові аспекти торгівельно-економічних зв'язків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Качараба С. Еміграція з Західної України (1919-1939) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук / Степан Петрович Качараба. – Львів, 2003. – 31 с.; Стрелко А. Славянское население в странах Латинской Америки / А. Стрелко. – К: Наукова думка, 1980. – 144 с.; Шваб А.Г. Еміграція з Волині 1921 – 1939 рр.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / А.Г. Шваб. – Чернівці, 1996. – 23 с.
2. Дик Е.Н. Российско-латиноамериканские отношения конца XIX – начала XX в. (1890-1914) / Евгений Николаевич Дик: автореферат дис. ... кандидата истор. наук : 07.00.02 / РАН; Ин-т рос. истории. – Москва, 1994. – 22 с.; Путятова Э.Г. Русско-аргентинские отношения конца XIX – начала XX в. / Э.Г. Путятова: автореферат дис. ... кандидата исторических наук : 07.00.02 / Ленингр. гос. пед. ин-т им. А. И. Герцена. – Ленинград, 1989. – 16 с.
3. ЦДАЛ України, ф. 339, 422, 430, 799, 800, 802, 853, 854.
4. ЦДАВО України, ф. 3996, оп. 1; ф. 1429, оп. 2.
5. Держ. архів Чернівецької обл., ф. 3.
6. Держ. архів Волинської обл., ф. 46.
7. Держ. архів Івано-Франківської обл., ф. 2, оп. 4.
8. Держ. архів Миколаївської обл., ф. 229, оп. 1. спр. 730.
9. Держ. архів Одеської обл., ф. 2, оп. 1, 4; ф. p1915, ф. p2018, оп. 1.
10. Держ. архів Херсонської обл., ф. p1820, оп. 1.
11. Держ. архів Київської обл., ф. p3066, оп. 1.
12. Полное собрание законов Российской империи. – СПб., 1882. – Т. 2. – 548 с. и др.
13. СССР (Россия) – Аргентина: Страницы истории. 1885-1986 гг. Документы и материалы / под ред. В.Я. Грибенко. – М.: Политиздат, 1990. – 313 с.; ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 286, арк. 80-81.
14. Коммунистический интернационал в документах. 1919-1932 гг. / под ред. Б.П. Бирман. – М.: Партийное издательство, 1933. – 1007 с.; Коминтерн и Латинская Америка. Сборник документов / Под ред. Калмыкова Н.П. (отв. ред.), Янчука И.И. (отв. ред.), Кораблевой Л. Ю. (отв. секр.), Ларина Е. А., Хейфеца Л.С. – М.: Наука, 1998. – 395 с.
15. Евреи Одессы и Юга Украины: История в документах / Авт.-сост. Л. Г. Белоусова, Т. Е. Волкова. – Кн. 1. Кон. XVIII – нач. XX вв. – Одесса: ООО «Студия «НЕГОЦИАНТ», 2002. – 300 с.
16. Отчет о деятельности Херсонского торгового порта и портового управления за 1914 год. – Херсон: Типо-литография С.Н. Ольховикова и А.С. Ходушина, 1915. – 79 с.
17. Киевлянин. – Киев. – 1889; Одесский вестник. – Одесса. – 1892; Одесский листок. – Одесса. – 1892; Українська Робітничка Трибуна. – Одеса. – 1932; Український емігрант. – Львів. – 1930.
18. Карманський П.С. Між рідними в Південній Америці / Петро Сильвестрович Карманський. – Київ, Відень, Львів: Чайка, 1924. – 211 с.
19. Михайлівська-Цимбал Т. Спогади (Моє життя на еміграції) / Тетяна Михайлівська-Цимбал. – Буенос-Айрес: Вид-во Юліана Середяка, 1984. – 184 с.
20. Беркенгейм А.М. Развитие колонизации и устройство земледельческих колоний в Аргентине / Абрам Моисеевич Беркенгейм // Русская мысль. – 1894. – № 9, 10; Константиновский Я. Моє перебування в Аргентині (верные сведения о колониях, колонистах и колониальном устройстве) / Яков Константиновский. – Одесса: б.и., 1893; Лапин Е. Настоящее и будущее еврейской колонизации в Аргентине : Докл., чит. в Центр. ком. Еврейс. колонизац. о-ва в марте 1894 г. Е. Лапиным. – СПб.: Типо-лит. А.Е. Ландау, 1894. – 70 с.
21. Gerchunoff A. Autobiografía / Alberto Gerchunoff // Gerchunoff A. Judio y Argentino: Viaje Tematico Desde «Los Gauchos Judios» (1910). – Buenos Aires: Milá, 2001. – 351 p.
22. Петлюра С.В. Повіреному в справах УНР в Аргентині М.А. Шумицькому / Симон Петлюра // Петлюра С. Статті. Листи. Документи. – Нью-Йорк, 1979. – Т.ІІ. – С. 501-502.
23. Коминтерн и Латинская Америка. Сборник документов. – С. 135-141.
24. Марголин Д.С. Спутник эмигранта: Практик. путеводитель и справ. указ. для всех, собирающихся переселиться в чужие страны / Сост. Д. Марголин. – К.: С.М. Богуславский, 1906. – 168 с.; Ребрин И.А. Что нужно знать ходокам и переселенцам / Ипполит Алексеевич Ребрин. – Харьков: Ком. Харьк. о-ва распространения в народе грамотности, 1909. – 88 с.; Справочная книга по

- вопросам эмиграции / Еврейское колонизац. о-во; Под ред. С.Я. Яновского и А.И. Кастелянского. – СПб.: Тип. И. Лурье и К°, 1913. – 240 с.
25. Балабан Я.С. Ехать, или не ехать в Аргентину? / Я.С. Балабан, Н.В. Вугман. – Одесса: Экон. тип., 1891. – 30 с.; Олеськів О. О еміграції / Осип Олеськів. – Львів: Типографія Ставропігійського інституту под управлінням Ів. Пухира, 1895. – 70 с.; його ж. Про вільні землі / Осип Олеськів. – Львів, 1895. – Репринт. Видання. – Канада; Вінніпег, 1975. – 38 с.; Поликовский М. Аргентинський отклик / М. Поликовский, Я. Сиркес. – Одесса: изд. Гольперина и Швейдера, 1892. – 38 с.
26. Аргентина как рынок сбыта русской мануфактуры. – М.: Русское экспортное товарищество, Типо-Литография Кирстен, 1911. – 24 с.

Рецензенти: д.політ.н., проф. О. В. Шевчук; к.і.н., доц. І. Д. Черних

© Погромський Віктор Олександрович, 2011

Стаття надійшла до редколегії 2 листопада 2011 р.